

EN SUMMERING – RAPPORT INTEGRATION 2002

Arbetsmarknaden

Allt fler invandrade har nått arbetsmarknaden de senaste åren. Ökningen i sysselsättning har under högkonjunkturen i slutet av 1990-talet varit snabbare för utrikes födda än för inrikes födda. Den allmänna nedgången i sysselsättning år 2002 har berört inrikes och utrikes födda i likvärdiga proportioner och inte – som i början av 1990-talet – särskilt drabbat utrikes födda. Därmed finns tecken på en hållbar förbättring på arbetsmarknaden för dem som är födda utomlands.

Skillnaden i sysselsättning mellan utrikes och inrikes födda är dock fortfarande stor. Drygt 61 procent utrikes födda är sysselsatta, jämfört med knappt 76 procent av inrikes födda. Fortfarande finns därmed ett gap på cirka 15 procentenheter i sysselsättningsgrad mellan utrikes födda och inrikes födda.

Möjligheterna att få arbete ökar med vistelsetiden i Sverige. Invandring innebär att ett nytt kontaktnät och grundläggande kunskaper i det nya språket måste byggas upp.

För invandrade som bott i Sverige upp till fyra år är sysselsättningen 25 procentenheter lägre för utrikes födda män (sysselsättningsgrad 51 procent) och 35 procentenheter lägre för utrikes födda kvinnor (sysselsättningsgrad 41 procent), i jämförelse med sysselsättningen för inrikes födda. Skillnader kvarstår även för invånare som bott så lång tid som 20 år i Sverige, där utrikes föddas sysselsättningsgrad är sju procentenheter lägre än sysselsättningen hos inrikes födda.

Arbetsmarknaden fungerar inte etniskt neutralt

Invånare födda utomlands har en för arbetsmarknaden gynnsam utbildningsnivå och åldersstruktur

– men detta ger inte samma fördelar på arbetsmarknaden som för inrikes födda. Arbetsmarknaden fungerar inte etniskt neutralt.

Arbetsmarknadens sätt att fungera gör att möjligheterna till tillträde och avancemang sorteras mellan invandrade och inrikes födda, men även utifrån födelseregion och t.o.m. föräldrarnas födelseregion. När utrikes och inrikes födda med samma utbildning, ålder och civilstånd jämförs framträder framför allt ett fenomen: avståndet mellan inrikes och utrikes födda på arbetsmarknaden ökar. Det som har effekt för inrikes födda på arbetsmarknaden har det inte i lika hög utsträckning för utrikes födda.

Skillnaderna på arbetsmarknaden gäller inte enbart sysselsättningsgrad. Invandrade är tydligt koncentrerade till vissa branscher på arbetsmarknaden och har ofta arbetsuppgifter som inte motsvarar den egna kompetensen. Vid nedskärningar drabbas invandrade först.

Risken att vara arbetslös och chansen att ha ett arbete skiljer sig starkt mellan invånare från olika födelseregioner. Oavsett bosättningsstad i Sverige, ålder, utbildning och civilstånd – har födda i västländer högre sysselsättning och lägre arbetslöshet än de som är födda i Afrika, Asien eller Europa utanför EU. Invånare födda i Latinamerika intar en mellanposition på arbetsmarknaden.

Invandrade fungerar som arbetsmarknadsbuffert

Invandrade sug in på arbetsmarknaden när efterfrågan på arbetskraft ökar, men har svårt när konjunkturen vänder. Invandrade tycks därmed fungera som arbetsmarknadsbuffert. Detta gäller framförallt för nyanlända invandrare. Den uppgång i utrikes

föddas sysselsättning som vi noterat sedan mitten av 1990-talet, gäller framförallt för dem med ganska kort vistelsetid i Sverige.

Stark koncentration till vissa branscher

Få branscher på arbetsmarknaden sysselsätter en hög andel invandrade, många branscher sysselsätter få. Små förändringar har skett under de senaste 15 åren. Det är uppseendeväckande. Stora svängningar har skett i konjunkturen. Invånare har invandrat från olika regioner, har olika utbildningsbakgrund och yrkeserfarenhet. Oavsett de individuella egenskaperna hos invandrade kvarstår koncentrationen till vissa branscher och yrken på arbetsmarknaden. Det tycks finnas vissa branscher till vilka invandrade har enklare tillträde, oavsett individuella egenskaper. Dessa branscher innebär ofta okvalificerade arbeten till låg inkomst.

Invandrade män är överrepresenterade inom hotell- och restaurangnäringen. Många har arbete inom industri och vård samt inom privat service. Allra lägst andel utrikes födda finns i byggbranschen, en bransch som i många andra länder sysselsätter många invandrade. Invandrade kvinnor är överrepresenterade inom industri, hotell och restaurang samt övrig privat service.

Det finns däremot inte några större skillnader mellan statlig och privat sektor vad gäller sysselsättningen av invandrade. Den etniska mångfalden i arbetslivet tycks inte avgöras om arbetsgivaren är privat eller offentlig, utan av arbetsuppgifternas karaktär.

Den svenska arbetsmarknaden rymmer en begåvningsreserv

Få invandrade har arbete inom tjänstemannayrken, något som inte kan förklaras med skillnader i utbildning. Andelen invandrade med lång akademisk utbildning är högre hos dem som invandrat under de senaste femton åren än den är hos invånare födda i Sverige. I andelen utrikes födda med låg utbildning återfinns framförallt invandrade från Norden.

Utbildning lönar sig generellt på arbetsmarknaden. Det gör den även för utrikes födda, dock inte i lika hög grad som för invånare födda i Sverige:

- Chansen att ha ett kvalificerat arbete är alltid högre för invånare som är inrikes födda än den är för utrikes födda. Chansen är även högre för invandrade från »rika västländer« än för övriga invandrade.
- Invandrade från Afrika har drygt 60 procent lägre chans att ha ett arbete som denne är kvalificerad

för än vad födda i Sverige har (kontrollerat för utbildning, kön, civilstånd och ålder).

Det finns en bristande förmåga att värdera och ta tillvara utländsk kompetens på svensk arbetsmarknad. Därför finns en begåvningsreserv av arbetslösa eller felsysselsatta i svenskt arbetsliv. I tidigare undersökningar, som AMS-studien *Rätt man på fel plats*, har uppskattats att det finns en potential högutbildade på svensk arbetsmarknad på upp mot 10 000 personer som är födda utanför EU/EES.

Detta är bara invånare som har varit i Sverige under kort tid. Om högutbildade personer som är födda utomlands och varit i Sverige i minst tio år haft samma sysselsättningsgrad som inrikes födda, tillförs begåvningsreserven ytterligare drygt 5 000 personer. Hade kvinnor haft samma sysselsättningsgrad som män kan ytterligare 3 000 personer läggas till begåvningsreserven.

Svårare för ungdomar med utländsk bakgrund på arbetsmarknaden

Ungdomar med utländsk bakgrund har högre arbetslöshet än andra ungdomar. Även de som är födda i Sverige eller som har invandrat till Sverige före sju års ålder, har högre arbetslöshet. Detta även om betygen i svenska och andra ämnen är desamma som hos andra ungdomar. Språkkunskaper och utbildning ger större möjligheter, men skillnaderna på arbetsmarknaden jämfört med barn till inrikes födda kvarstår.

Skolan

Det finns i dag ett tydligt problem- och bristtänkande i skolan kring elever med utländsk bakgrund. Det finns även tydliga skillnader hur väl elever med svensk bakgrund och elever med utländsk bakgrund lyckas i grund- och gymnasieskolan.

Betygsresultaten sjunker hos samtliga elevgrupper i skolan. De senaste åren har det skett en generell och kontinuerlig nedgång i såväl andelen elever med behörighet till gymnasium som andelen med fullständiga betyg från gymnasieskolan. Skillnaden mellan elever med svensk och utländsk bakgrund består även i nedgången. Knappt 90 procent av alla elever och knappt 80 procent av elever med utländsk bakgrund som avslutade årskurs 9 under år 2001 var behöriga till gymnasieskolan.

Gruppen elever med utländsk bakgrund är mycket heterogen och bilden behöver nyanseras. En stor del av eleverna med utländsk bakgrund är högpresterande. Flickor med utländsk bakgrund har ett högre

betygsgenomsnitt än pojkar såväl med svensk som med utländsk bakgrund. Generellt misslyckas dock skolan med att skapa likvärdiga skolresultat mellan elever med utländsk bakgrund och elever med svensk bakgrund.

Outtalade normer hinder i skolmiljön

Skolan lyckas inte kompensera för strukturella faktorer som föräldrarnas utbildningsnivå, socioekonomiska ställning och boende, något forskningen vet ger effekter på barnens skolresultat och skolkarriärer. Men strukturella faktorer förklarar bara en del av existerande resultatskillnader. Förklaringar till att elever med utländsk bakgrund inte når likvärdiga studieresultat i grund- och gymnasieskolan behöver även sökas i den egna skolmiljön.

Uttalade och outtalade normer i skolan har betydelse för resultaten. Skolverkets undersökningar visar t.ex. att elever med utländsk bakgrund är mer utsatta för kränkande handlingar och känner sig mer negativt behandlade i skolan. Forskare har pekat på hur olika föreställningar om normalitet hos skolpersonalen tenderar att stämpla elever med utländsk bakgrund som avvikare och därmed uppfattas som problem. Detta riskerar inte bara att innebära en kränkande särbehandling av elever med utländsk bakgrund. Det riskerar också att skapa en negativ självuppfattning hos eleverna själva om sin kapacitet och förmåga.

Modersmålet kan vara resurs i undervisningen

Dagens skola lyckas inte ge alla elever likvärdig undervisning. Att ge olika elever lika möjligheter i skolan förutsätter olika insatser. I dag får allt färre elever undervisning i modersmål och svenska som andraspråk. Undervisningen minskar trots att elevantalet som är berättigade till undervisning i modersmål och svenska som andraspråk ökar.

Modersmålet kan utgöra en resurs för kunskapsbyggandet. Forskning bl.a. i USA har visat att elever som fått omfattande undervisning på modersmålet som en del av den ordinarie undervisningen har presterat mycket bra resultat. Den viktigaste framgångsfaktorn var att eleverna fick undervisning i samtliga ämnen på sitt modersmål. Sämst gick det för de elever som fick den form av undervisning som oftast används i Sverige, dvs. en ren språkundervisning i »svenska som andraspråk« vid sidan om ordinarie undervisning. I en sådan modell är riskerna för att utveckla lägre förväntningar på eleverna stora.

På Kroksbäcksskolan i Malmö har en modell med tvåspråkig undervisning provats. Resultaten har varit

goda. Undervisningen har bidragit till ökad motivation, självkänsla och färdigheter bland eleverna. Betygsresultaten förbättras också snabbt för dem som deltagit i den modersmålsbaserade undervisningen.

Boende

I landets alla städer är boendet, mer eller mindre, uppdelat efter socioekonomiska och/eller etniska gränser. Tydligast är en sådan s.k. boendesegregation i landets tre storstäder. Situationen i storstäderna har givit upphov till begreppet »segregerade bostadsområden«, som används nästan uteslutande negativt och med syftning på ett koncentrerat boende av befolkningsgrupper som i någon mening är resurssvaga. Sällan används begreppet för stadens mest homogena delar i socioekonomisk och etnisk mening, stadsdelar som i huvudsak rymmer svenskfödd befolkning med höga inkomster och en underrepresentation av boende med utländsk bakgrund.

Boendesegregationen är delvis ett resultat av människors bostadsval och flyttmönster. Men det är i första hand de mer resursstarka som kan välja bostad och bostadsområde. Andra har inte samma möjligheter att välja, utan får ta de möjligheter som bjuds. Det märks bland boende i de storstadsområden som ingår i regeringens storstadsarbete. Flyttviljan är hög bland dem som bott kort tid i ett område, vilket tyder på att valmöjligheterna vid inflyttningen var begränsade. Knappt hälften av dem som bott mindre än ett år i ett bostadsområde uppger att de vill flytta.

Många nyanlända bosätter sig i storstäderna

En stor andel nyanlända invandrade bosätter sig i någon av landets tre storstäder eller i andra större städer. Ungefär en tredjedel av invånare som invandrat under de senaste åren har bosatt sig någon av de tre storstadsregionerna.

Många nyanlända bosätter sig dessutom i något av de 24 områden som ingår i regeringens storstadsarbete – och därmed pekats ut som »utsatta« för segregationens effekter. År 2000 bosatte sig 11,8 procent av alla nyanlända i något av de områdena som ingår i regeringens storstadsarbete. Bland flyktingar och anhöriga till flyktingar var andelen än större. Var femte nyanländ flykting eller anhörig till flykting bosatte sig i något av storstadsarbetets områden.

Inflyttningen bidrar till att ytterligare vidmakthålla och förstärka en socioekonomisk och etnisk segregation. Omsättningen av boende är hög i de 24 områdena. Flyttutbytet är till områdenas nackdel

– de som flyttar från områdena tenderar att ha arbete i högre utsträckning och högre inkomst än de som flyttar in. En annan tendens är att den invandrade befolkningen i högre utsträckning flyttar mellan olika utsatta områden medan inrikes födda flyttare oftare söker sig till rikare stadsdelar med en mer homogen »svensk« befolkning.

Sysselsättningen ökar i storstadsområden

Sysselsättningen har ökat kraftigt i de områden som ingår i regeringens storstadsarbete. I flera områden visade befolkningen en förvärvsintensitet på cirka 70 procent år 2000, vilket bara var marginellt lägre än landets genomsnitt. Skillnaderna mellan områdena är dock stora. I elva av de 24 områdena har fortfarande mindre än hälften av befolkningen i yrkesaktiv ålder sysselsättning. Och även om sysselsättningen ökat så är den disponibla inkomsten betydligt lägre hos boende i storstadsarbetets områden, vilket tyder på att många har deltidsarbeten, låg eller oregelbunden inkomst.

Rikare områden har blivit rikare – fattiga områden har blivit fattigare

Den ekonomiska standarden ökade markant under slutet av 1990-talet bland befolkningen i områden med redan hög ekonomisk standard. Under samma period har nivån på den ekonomiska standarden i flertalet av områden med redan låg ekonomisk standard legat still eller till och med sjunkit något.

Tendenserna är de samma i såväl Malmö- som Göteborgs- och Stockholmsområdet. Boende i storstadsarbetets områden lever på 65 till 70 procent av den ekonomiska standarden bland befolkningen i de tre regionerna i sin helhet.

Allmänt har således den ekonomiska standarden höjts – samtidigt som de ekonomiska skillnaderna mellan fattiga och rika bostadsområden och befolkningsgrupper har ökat i de tre storstadsregionerna. Den socioekonomiska och etniska boendesegregationen har därmed skärpts.

En slutsats är att så länge inte ökad sysselsättning bland boende i »utsatta bostadsområden« leder till ökade inkomster är det svårt bryta den segregationsprocess som skapar ett uppdelat boende efter socioekonomiska och etniska skiljelinjer.

Boende i »utsatta bostadsområden« är otrygga – men tror på framtiden

Sysselsättning och ekonomisk standard ger en bild av levnadsvillkoren för boende i områden som kallas

»utsatta«. En fördjupad bild av boendes upplevelse av trygghet, delaktighet, demokrati och hälsa ges i den boendestudie som presenteras i *Rapport Integration* 2002.

Hälften av de boende i boendestudiens områden känner sig otrygga. En tredjedel avstår från att gå ut på kvällen av oro över att bli utsatt för brott. Inrikes och utrikes födda känner sig otrygga i nästan lika stor utsträckning. Däremot känner sig utrikes födda i boendestudiens områden sig tryggare än utrikes födda generellt i storstadskommunerna.

Många boende i de studerade områdena har bristande hälsa. De boende söker läkarvård i större utsträckning än befolkningen i hela Sverige. Detta fast att det är dubbelt så vanligt att avstå från att söka läkarvård, trots upplevt behov, jämfört med hela befolkningen i landet. Kvinnor och utrikes födda utnyttjar sjukvården i störst utsträckning, vilket är ett tecken på att dessa gruppers livsvillkor är särskilt besvärliga.

Utifrån boendestudiens resultat skulle man kunna vänta sig att möta vacklande framtidstro, inte minst bland boende som är utrikes födda. Så är dock inte fallet, utom tvärtom. Samtliga boende visar framtidstro, men utrikes födda uppvisar något större optimism och hopp inför framtiden.

Introduktion av flyktingar

De senaste åren har invandringen till Sverige ökat samtidigt som utvandringen minskat något. Nettoinvandringen var under det gångna året cirka 31 000 personer. Cirka 64 000 personer flyttade till Sverige, 33 000 personer flyttade från Sverige. I den statistiken finns även hemvändande svenska medborgare. (www.scb.se) Sammanlagt beviljades cirka 45 000 uppehållstillstånd till utländska medborgare år 2002. (www.migrationsverket.se)

Ibland i den allmänna debatten är det lätt att få uppfattningen att all invandring handlar om flyktinginvandring. Så är det inte. Närmare hälften av all invandring står anhöriga till tidigare invandrade eller till inrikes födda för.

Insatserna under nyanlända flyktingars första tid, den s.k. introduktionen, riktar sig i första hand till flyktingar och deras anhöriga. De kommunala introduktionsprogrammen ska bistå de nyanlända med redskapen till delaktighet i det svenska samhället. Målet är att nyanlända ska nå egen försörjning och kunna kommunicera på svenska. Behovet av introduktion kan variera, men efter tre år bör den vara avklarad för de flesta.

År 1997 fick närmare 13 500 invånare uppehållstillstånd i Sverige som flyktingar, anhöriga till flyktingar eller av liknande skäl. *Rapport Integration* 2002 följer hur det gått för de nyanlända 1997 år 2000 – dvs. tre år efter mottagandet i kommun:

- Närmare en tredjedel har egen försörjning. Andelen sysselsatta är därmed betydligt större än när *Rapport Integration* 2001 följde mottagna 1995. Då var sysselsättningsgraden efter tre till fyra år i Sverige enbart 13 procent. Det är fler män än kvinnor som når arbetsmarknaden. Drygt en tredjedel (38 procent) och endast en femtedel av kvinnorna (21 procent) har egen försörjning tre år efter bosättning i kommun. Kortaste väg till arbetsmarknaden har mottagna i mindre industrikommuner. Av mottagna i Värnamo har närmare 80 procent nått egen försörjning efter tre år, i Nässjö närmare 70 procent. I Malmö, Örebro och Uddevalla ligger sysselsättningsgraden för mottagna på knappt 15 procent.
- Tjugo procent har klarat godkänd nivå i Svenska för invandrare (sfi) under det första året. Sex av tio går fortfarande kvar i svenskutbildningen tre år efter mottagandet.
- En fjärdedel studerar och 14 procent är öppet arbetslösa. Var tionde man och en något mindre andel bland kvinnorna befinner sig i någon form av arbetsmarknadsåtgärd. Drygt hälften av mottagna i kommun ingår i hushåll som är långvarigt beroende av bistånd.
- De flesta av dem som har arbete har mycket låg inkomst. Tio procent bland männen och en något högre andel kvinnor har inkomster under 50 000 kronor år 2000. Det är ytterst få i hela befolkningen som har så låga inkomster. Medelinkomsten bland de mottagna var 149 000 kronor för män och 127 000 kronor för kvinnor. Motsvarande medelinkomst för hela befolkningen är 265 000 kronor för män och 191 000 kronor för kvinnor.

Många nyanlända ställs utanför introduktionen

Närmare en fjärdedel av de nyanlända 1997 har under de tre åren inte alls varit inskrivna för svenskundervisning. Tolv procent av männen och 29 procent av kvinnorna står efter drygt tre år helt utanför arbetsmarknaden och har ingen kontakt med arbetsförmedlingen.

Det är betydligt fler kvinnor än män som faller utanför insatserna inom introduktionen. Tidigare uppföljningar visar att män snabbare kommer igång

med introduktionen, får introduktion under fler veckotimmar, deltar i flera typer av insatser och uppföljningar, och får i högre utsträckning möjligheter till arbetsplatspraktik.

En orsak till att invånare inte deltar i introduktionen kan vara ohälsa. Undersökningar av hälsotillståndet inom olika flyktinggrupper visar att så många som en tredjedel har haft svårt att delta i introduktionen på grund av ohälsa som hänger samman med krigsupplevelser, flyktingskap och även med situationen som de hamnat i här i Sverige.

Flera lärande exempel i *Rapport Integration* 2002 pekar på vikten av att utgå från individen i insatserna under introduktionen. Då kan goda resultat nås i grupper av invånare som i dag inte deltar fullt ut i introduktionen. I flera av de projekt för lågutbildade kvinnor och analfabeter som beskrivs utgår initiativen från deltagarna själva och exempelvis enskilda kvinnors behov, inte från någon utomstående projektledares idé om kvinnors speciella problem. Fortfarande är mycket av insatserna inom introduktionen styrda uppifrån och utgår mer sällan från individens resurser och möjligheter.

Barn och ungdomar saknas i introduktionsinsatserna

Barn- och ungdomsperspektiv saknas ofta inom introduktionen, trots uttalade ambitioner att även flyktingbarn och ungdomar ska erbjudas individuellt anpassade introduktionsprogram. Undersökningar visar att varken barn eller ungdomar får någon individuell handlingsplan. Introduktionen handlar ofta om anmälan till förskola och skola, där eleverna i vissa fall placeras i s.k. förberedelseklass.

En del av förklaringen till överrepresentationen av invandrade i andelen elever som inte får slutbetyg i grundskolan kan vara bristfällig introduktion, i synnerhet för de flyktingbarn som tvingats bryta sin skolgång i hemlandet.

Många nyanlända fastnar i utbildningssystemet

Många nyanlända invandrade går från Svenska för invandrare till andra kurser inom vuxenutbildningen. Två tredjedelar av eleverna på Grundvux var utrikes födda under läsåret 1999/2000. Inom övriga delar av vuxenutbildningen var andelen under 20 procent. Forskningen inom området är begränsad – men det finns tecken på att vuxenutbildningen fungerar som förvaringsplats för människor som anses ha svårt att platsa på arbetsmarknaden.